

Тетяна Калюжна, *пошукач, викладач кафедри педагогічної творчості
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
м. Київ*

ЦІННОСТІ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядається взаємовплив ціннісної парадигми сучасної студентської молоді і суспільних процесів, характерних для певного історичного етапу, що проявляється у різних форматах і модифікаціях.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що від початку перетворень у суспільно-політичному й економічному житті України пройшло уже чимало часу, цей процес продовжує характеризуватися посиленням деструктивних тенденцій у свідомості людей, їх поведінці, дисбалансом ціннісних орієнтацій, суперечностями прогресивних і консервативних елементів у психології різних соціальних груп. Конфлікти між суспільними і особистісними ціннісними орієнтаціями, як засвідчують реалії сьогодення, не згладжуються, а, часто навпаки, ще більше загострюються: поглиблюється розшарування суспільства не лише за матеріальним становищем його членів, коли одна частина непомірно і швидко збагачується, намагаючись при цьому заволодіти ще й провідною роллю в суспільстві, а друга – доходить до крайнього зубожіння, але й, що найбільш небезпечно, продовжується процес зубожіння душі людини, знецінюються традиційні загальнолюдські моральні цінності, естетичні ідеали і смаки, втрачається інтерес до проблеми освіти і культури, до праці за набутою професією. Зростає потік міграції молоді робочої сили і висококваліфікованих спеціалістів за межі країни.

Процес перебудови свідомості людини, а, отже, і системи її цінностей і ціннісних орієнтацій, стереотипів мислення, звичок, які, за висловом Демокріта, є “другою природою людини”, відбувається складніше, триваліше, ніж в інших сферах життєдіяльності. Кожний етап такої перебудови має свої особливості, які зумовлюються об’єктивно-суб’єктивними чинниками. Прогнозування розвитку суспільства навіть на незначний період неможливе без виявлення цих особливостей, їх осмислення і аналізу.

Дана проблема надзвичайно багатогранна і багатоаспектна. Одним із її аспектів є дослідження характеру, сутнісних тенденцій у

змінах цінностей і ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді у сфері духовної культури, виявлення найбільш характерних змін, що відбулися у ціннісній парадигмі.

Необхідно враховувати, що система цінностей і ціннісних орієнтацій не є пасивним наслідком впливу соціокультурного середовища, економічних і політичних чинників. Вона, крім цього, ще й одна із форм самоусвідомлення, самовираження внутрішніх інтелектуальних, моральних, естетичних та інших сил і уявлень особистості, які перебувають у тісному взаємозв’язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки, обумовлюючи їх і одночасно будучи залежними від них, від характеру, обсягу інформації про культурні цінності, їх сутність, функції і властивості. Крім того, у даному процесі чітко проявляються взаємозв’язок і взаємовплив соціокультурного макро- і мікросередовища і особистості, ефективність освітньо-виховної системи суспільства та ін.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Тема, що стала об’єктом дослідження, неодноразово порушувалася багатьма авторами. Для висвітлення проблеми ми використовували матеріали наукових праць відомих філософів та вчених: Г. Клауса, Г. Кребера, А. Куреллі, Г. Ліднера, Ж.-П. Сартра, А. Вінера, Т. Ярошевського, В.Н. Кузнецова, І.В. Бичка, А.К. Бичка, С.Л. Рубінштейна, Е. Фромма та багатьох інших.

Мета статті – розглянути та виявити взаємозв’язок та взаємозалежність між змінами, що відбуваються у системі цінностей та ціннісних орієнтаціях суспільства і студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Особливість даного періоду полягає у тім, що чіткої орієнтації у життєвих цінностях у переважній більшості студентської молоді поки що немає: відчувається дискомфорт між перспективою обраної професії, суспільними “запитами” на неї, точніше відсутністю таких запитів з одного боку, і своїми

нахилами, здібностями, уявленнями тощо – з іншого. Ускладнює ситуацію вибору цінностей для сучасної молоді й атмосфера руйнування “усталеної системи ідеалів, відчуттів, орієнтацій” і необхідності “залучатися до нової системи світоглядних, етичних, політичних цінностей” [2, 58], яка, на жаль, ще не має чіпких окреслень. Для виявлення сутнісних характеристик цінностей і ціннісних орієнтацій молоді зазначеного періоду у сфері духовної культури нами були використані результати моніторингових опитувань, що здійснював Український інститут соціологічних досліджень протягом останнього десятиліття. Оскільки спектр цінностей і ціннісних орієнтацій особистості надзвичайно широкий, ми взяли програму дослідження, яка передбачала два аспекти: а) один з них був спрямований на виявлення характеру духовно-культурних цінностей і ціннісних орієнтацій молоді на сучасному етапі розвитку суспільства; б) другий – виявлення об’єктивних і суб’єктивних чинників, під впливом яких відбуваються найбільш суттєві зміни у характері і структурі ціннісної системи молоді.

Як уже відзначалося, однією із характерних рис сучасної епохи є можливість вільного вибору тих цінностей, які відповідають уявленням людини про ідеал, сенс життя, оскільки повністю знищена стара система ціннісно-нормативного регулювання вибором індивіда, його мораллю тощо. Це не означає, однак, можливості кожному реалізувати дані переваги сучасного “перехідного” періоду, що й становить одну із суперечностей у відносинах суспільства і особистості. Злам стереотипів цінностей безпосередньо впливає на ціннісні орієнтації особистості в силу природних закономірностей. Людська природа, за твердженням Е. Фромма, “не незмінна”, тому культуру не можна пояснити як результат незмінних людських інстинктів. Людина за своїми природними властивостями може адаптуватися до постійних змін в умовах свого існування, свого “культурного самовираження”, але в процесі такої адаптації виробляються певні ментальні і емоційні реакції.

“Людина, – зазначає Е. Фромм, – може адаптуватися до рабства, але вона реагує на нього зниженням своїх інтелектуальних і моральних якостей; вона може адаптуватися до культури, проникнутої загальним недовір’ям і ворожістю, але вона реагує на таку адаптацію послабленням своїх сил і безплідністю. Людина може адаптуватися до культурних умов, які вимагають пригнічення сексуальних потягів, але при такій адаптації, як показав Фройд, у неї розвиваються

невротичні симптоми. Людина може адаптуватися до будь-якої культурної системи, але тією мірою, якою ці системи суперечать її природі, у неї розвиваються ментальні і емоційні порушення, які зрештою спонукають її до змін цих умов, позаяк вона не може змінити свою природу” [6, 167]. Можна не погодитися з автором цих слів щодо фатальності природного фактора, але він тонко розкрив психологію людини в кризових умовах самовизначення, що характерно для нашого суспільства, кожний індивід у якому стоїть перед вибором життєвих цінностей, ідеалів, моралі та інших світоглядних і поведінкових смислів.

Проблема вибору індивідом певних цінностей, певного типу поведінки не нова у філософії. Вона, як відомо, є основою для представників екзистенціалістського напрямку філософського осмислення проблеми цінностей. Людина, на їх думку, абсолютно “вільна” у своєму виборі, адже усе, що вона робить, залежить в першу чергу від індивідуального вибору. Що б не робила людина, стверджував Ж.-П. Сартр, усе є “постійним”, “безперервним проектуванням” свого “Я”, невтомним бажанням стати “чимось”, бути “кимось”. Людина, вважав він, є “те”, чим вона прагне бути, тому й сутність людського існування – це вільний “вибір різних можливостей” [5, 228].

Ми не будемо заглиблюватися у детальні характеристики даної концепції, оскільки розкриттю поведінкових факторів у ситуації вибору стосовно концепції П.-Ж. Сартра та інших представників екзистенціалізму присвячено немало робіт зарубіжних і вітчизняних дослідників (Т. Ярошевський, В.Н. Кузнецов, І.В. Бичко, А.К. Бичко та інші). Переважна більшість дослідників даної проблеми відзначають, що вибір індивідом особистісних цінностей завжди пов’язаний з динамікою процесів, які відбуваються у суспільно-економічній і політичній сферах, а також процесів, пов’язаних із осмисленням індивідом себе як “Я – зараз”, “Я – у майбутньому”. При цьому пізнавально-особистісні зусилля спрямовуються передусім на власну смислову сферу, на свій внутрішній світ, своє розуміння цінностей, їх значимості для реалізації життєвої перспективи.

Аналіз результатів, що здійснював Інститут соціологічних досліджень, дав можливість скласти примірний характерологічний портрет духовно-культурних цінностей і ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді та виявити основні тенденції у їхніх змінах. Так, найвищий рейтинг серед життєвих цінностей респондентів і гуманітарних і технічних ВНЗ, за цими даними, зайняли орієнтації на забезпечення себе хорошими

ЦІННОСТІ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

матеріальними благами. Серед респондентів-гуманітаріїв (далі – РГ) за першим зрізом дослідження тих, що на перше рейтингове місце серед життєвих цінностей (а таких у списку було десять: “матеріальні блага”, “житлові умови”, “отримання вищої освіти”, “праця за обраною професією”, “умови для культурного розвитку”, “красивий одяг”, “власна бібліотека”, “автомобіль”, “найновіша модель автомобіля”, “дорогі меблі”) поставили “матеріальні блага” виявилось 74%, серед респондентів технічних ВНЗ (далі – РТ) – 81%. Крім того, кожний мав право значимість виокремлених цінностей визначити будь-яким відсотком, чим і пояснюється вихід їх суми за межі 100%. На другому місці у обох групах виявилися “житлові умови”: РГ – 72%, РТ – 80%. За даними другого зрізу дослідження кількість респондентів, що вважають такими ще й “житлові умови”, збільшилася у РГ на 17% і становила за даними другого зрізу 89%; у РТ – збільшення відбулося на 15% і становило 95% усіх респондентів. Отже, при одній і тій же рейтинговій значущості помітна тенденція значного зростання кількості респондентів, які вважають дані цінності найголовнішими для себе.

На третьому місці за першим зрізом було “отримання вищої освіти” для РГ і на шостому – для РТ, за другим зрізом дані цінності у РГ так і залишилися на третьому місці, а у РТ піднялися з шостого на п’яте місце. Таким чином, орієнтації молоді на вищу освіту останнім часом знову почали дещо зростати, (у РГ – на 9% при тому ж третьому рейтинговому місці, у РТ дана життєва цінність змістилася із шостого на п’яте місце і зростання тут становить 5% – відповідно 72% і 77%). Праця за обраною професією за своєю значимістю була і залишилася на одних і тих же місцях: у РГ – на четвертому місці, у РТ – на сьомому місці, при цьому, однак, помічається незначне зростання кількості респондентів, для яких дана життєва цінність є “дуже важливою”: у РГ – 68% і 75% (зростання на 8%); у РТ, навпаки, помітне зменшення на 3% (відповідно 70% і 67%).

Уявлення індивіда про значущість тієї чи іншої цінності у визначенні авторитету і престижу особистості або ж суспільства через ціннісні орієнтації впливає на активність особистості, її устремління. Зокрема, для виявлення орієнтацій молоді у значимості тих чи інших цінностей для престижу, авторитету особи у колективі, було запропоновано дев’ять цінностей: “матеріальне становище”, “освітній рівень”, “високий професіоналізм”, “культурна вихованість”, “посада”, “модний одяг”, уміння забезпечити свій

добробут”, “доброта і чесність”, “творчі здібності”.

Результати дослідження показали, що і у цих параметрах виміру особистісних характеристик відбулися зрушення у напрямку зниження значущості духовно-культурних цінностей. Здійснювалося виявлення оцінки респондентами значущості духовно-культурних цінностей у світовій престижності України. Цю групу цінностей представляли: “успіхи економічних реформ”, “духовна культура народу”, “досягнення науки”, “суспільно-політичний устрій”, “досконала система освіти” і “технічний прогрес”. Співставлення результатів дослідження також засвідчило тенденцію пониження значущості духовно-культурних цінностей у структурі “престижно значимих”. Із шести структурних компонентів, виділених для оцінки, духовно-культурні цінності зайняли третє (“досконала система освіти”), четверте (“духовна культура народу”) і п’яте (“досягнення науки”) місця за першим зрізом дослідження. У другому періоді дані цінності ще більше понизили свій рейтинговий рівень і зайняли четверте (“досягнення науки”), п’яте (“духовна культура народу”) і шосте (“досконала система освіти”) місця. Причому, шосте місце декілька років тому респонденти обох категорій відводили “успіхам економічних реформ”.

Людина, спонукувана до діяльності якимось захопленням, ціллю, бажанням, буде діяти більш активно, впевнено при умові, коли вона добре усвідомлює дану мету, захоплення, бажання. Діяльність при цьому буде носити цілеспрямований, усвідомлений характер. Сам факт усвідомлення своєї діяльності, за твердженням С.Л. Рубінштейна, змінює умови її реалізації, її характер. Така діяльність регулюється внутрішніми мотивами, а не лише зовнішніми впливами середовища, соціальними нормативними установками [4, 456].

У результатах дослідження відбилися такі ознаки сучасного етапу соціокультурного феномену перехідного періоду, як: посилення напруженості у соціально-психологічній атмосфері суспільства, загострення суперечностей і конфліктів між індивідуальними сутнісними силами, стремлінням особистості до свідомого визначення своїх потреб, життєвих перспектив як однієї із ключових ознак її суверенності, з одного боку, і прагненням владних структур прискорити процес соціокультурної “розбудови” держави шляхом трансформації нових нормативних цінностей у мовній сфері, що сприймається індивідом як порушення його свободи вибору

даних цінностей. Очевидно, саме цим можна пояснити той факт, що всупереч очікуваній “перебудові” свідомості індивідів у спрогнозованих напрямках відбувається процес її “розщеплення”: одні внутрішні сили, піддаючись традиційній звичці дотримуватись соціальних норм поведінки, прагнуть до негайного позитивного реагування, інші – вступають у протидію, що проявляється у поведінці індивіда як своєрідний протест проти пригнічення його внутрішньої свободи.

Входження особистості у нові соціальні відносини проходять складно і неоднозначно. Процес інтегрування також має багатоплановий характер: він зачіпає світоглядні аспекти духовного життя індивіда, його політичні пріоритети, стабільність чи рухливість, динамічність стереотипів мислення ставить індивіда у ситуацію перебудови усієї структури мислення. В результаті таких внутрішніх суперечностей, як зазначає А.В. Мисуно, появляється “поведінкова агресивність як форма і засіб самозахисту” [3, 123].

Різноманітність поведінки особистості у процесі входження у нові суспільно-політичні і культурно-ціннісні парадигми проявляється і в ситуації вибору мовних ціннісних орієнтацій сучасної молоді. У респондентів різних регіонів України, різних соціальних груп спостерігаються суттєві відмінності у виборі мовних орієнтацій і у характері реагування на задані нинішніми державними структурами мовні координати. Характерологічні показники мовних орієнтацій молоді опосередковано відображають кризові елементи у загальних процесах суспільного розвитку на даному етапі, а також у відносинах держави і окремих соціальних груп, у даному випадку – молоді. Розходження ж у мовних орієнтаціях молоді різних регіонів вказує, крім того, на наявність суперечностей у мотивах поведінки молоді різних соціальних і регіональних груп, а, отже, і на внутрішні суперечності у молодіжному середовищі.

Як засвідчує історичний розвиток суспільства, перехідні, кризові періоди завжди супроводжуються глибокими психологічними кризовими явищами, в першу чергу це стосується молодіжної категорії населення. Ці явища мають, як правило, різні форми проявів – від розгубленості, розчарувань, песимізму до чітко вираженого бунтарства, відкритого нігілізму. Інколи в таких кризових ситуаціях молода особа, у якої ще не вповні сформоване життєве кредо, вибирає найлегший шлях – шлях балансування, вибікування, однак такий період триває недовго. Як показують дослідження, останнім часом

значно збільшилась кількість пацієнтів соціальних психіатрів. Однією з причин цього є загострення суперечностей між запитами і прагненнями індивіда, його суб’єктивними можливостями і відсутністю суспільних умов для їх реалізації, що зрештою приводить до психологічного (а інколи і до психічного) зриву. Як правило, саме така молодь у нашому суспільстві (як, до речі, і в інших державах, що пройшли подібний шлях розвитку) поповнює число наркоманів, самовбивць, терористів, яким не властива уже здатність самоконтролю, саморегуляції і самооцінки. Це одна із форм проявів внутрішньої кризи особистості, викликані нестійкістю суспільного розвитку, і, зрозуміло, системи цінностей.

Іншою формою несприймання змін у суспільно-політичній, економічній і інших сферах життєдіяльності є бунтарство, своєрідний виклик “офіційним” процесам. Ця форма протесту також властива найбільше молодіжному середовищу і має найрізноманітніші вияви бунтарської поведінки. Найбільш активно бунтарство і як особистісна риса окремого індивіда, і як цілий напрямок у молодіжному русі проявляється через художньо-творчі орієнтації, коли молодь проявляє свій протест проти традиційних форм мистецтва, літератури, кіно і телепродукції і “шукає” так звані “нові засоби” самовираження, які б повністю суперечили традиційним. У свій час це були хіпі, панки, металісти та інші численні форми прояву бунтарства молоді.

Це явище виникло у країнах Заходу і знайшло своє філософське осмислення у багатьох працях зарубіжних філософів: Г. Клауса, Г. Кребера, А. Куреллі, Г. Ліднера, Ж.-П. Сартра, А. Вінера та багатьох інших. У вітчизняній філософії також є дослідження, присвячені як аналізу самого явища “бунтарства”, так і аналізу праць зарубіжних філософів з цих проблем (Ю. Левада, Ю. Дзидов, Ю. Каграманов, І. Кокарев, А. Бичко та ін.).

Характеризуючи явище контркультури як одного із проявів бунтарства молоді, що з’явилося у 50 – 60-ті роки, А. Бичко відзначає, що “внутрішнім змістом контркультури був протест проти норм, що нав’язувались суспільством молодому бунтарю, протест проти всіх і вся. Якщо раніше цей протест проявляється у спробах “повного розриву” із суспільством, як це було у хіпі, то у “нових лівих” така форма уже не проявлялась – їм, достатньо освіченим і грамотним, необхідна була платформа достатньою мірою “теоретична” і емоційно насичена. Цим вимогам і відповідала контркультура, “душею” якої стала музика, що

ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø ð i ø

Іван Якович Франко

П'ятого жовтня – Всесвітній день учителя.

Вдячність учителю

У юні душікласти щось нове?!
Для цього ти на світі
народився,
У ньому є покликання твоє.
Учителю! І слів не підібрати,
Епітетів, метафор, порівнянь,
Щоб вдячності рядочки
проказати
За все, що ти так щиро віддавав.
Учителю! прекрасного
ти гідний,
Бо вибрав у житті свою мету.
Від імені усіх кажу: “Спасибі
За вашу працю
Вчительську святу”

Наталія Шульська

Бажаємо Високого Вам професіоналізму, принциповості і відповідальності, міцного здоров'я, оптимізму, родинного тепла і добробуту.

*Редакційно-видавнича рада.
Редакційна колегія журналу.*

d ð ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø ḑ i ø

ð ð ø ð ï ø ð ï ø ð ï ø ð ï ø ð ï ø ð ï ø ð ï ø ð ï ø ð ï ø ð ï ø

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 6 – 10 друкованих сторінок із двома-трьома ілюстраціями (рисунками, фотографіями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Рукопис статті надсилається у одному примірнику (обов'язково перший), надрукованих через півтора інтервали на одній сторінці стандартного паперу, з пронумерованими сторінками.

ДО РУКОПІСУ ДОДАЮТЬСЯ:

- анотація статті на окремій сторінці у одному примірнику українською мовою (у випадку подання статті російською, польською чи іншими мовами, додається анотація на мові оригіналу статті та українською мовою);
- рисунки, фотографії з підписаними підписами;
- список літератури, оформлений у відповідності з діючим ДСТ-ом (за абеткою; у тексті в дужках позначається позиція та сторінка [3, 47]);
- відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони).

3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.

4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.

5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог ВАК України (Постанова №7-06. 1 від 15 січня 2003 р.) необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ВНЗ всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, спеціалісти, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень педагогіки, ринкової економіки, інфраструктури ринку, історії, філософії, психології, формування професійних компетенцій у студентів ВНЗ, організації навчального процесу, використання інформаційних технологій у навчанні, виховання учнівської молоді та студентства у високих християнських цінностях і моральних та культурних засадах, української та романо-германської філології, тощо.

Головний редактор Мирон Вачевський

Комп'ютерний набір та верстка Іван Василюк